

‘De hetero’s komen binnen in brood verborgen’

Het tegendraadse leren van homoseksuele jongeren

De socialisatie van homomannen is vooralsnog een van de grote raadsels van de wereld. Hoe is het mogelijk dat jongeren die vooral negatieve dingen over homo’s horen, toch een homoseksuele keuze maken? De belangrijkste theorie die daarover is ontwikkeld is een biologische: jongeren worden geen homo, maar ze zijn het al. Deze theorie is voor sociologen onbevredigend omdat een complexe culturele vorm zoals homoseksualiteit nooit in volle omvang en alle variaties biologisch gedetermineerd kan zijn. Kinderen krijgen bij hun geboorte misschien een belangrijke erfenis mee, maar na hun geboorte moeten ze nog helemaal leren hun lichamelijke mogelijkheden te ontwikkelen. Zelfs al is er sprake van een biologische invloed op seksuele voorkeuren, dan moeten jongeren alle kennis over de inhoud en context ervan nog verwerven: het gedrag, de hofmakerij, de taal, het sociale gedrag en de habitus die in een bepaalde samenleving en sociale klasse bij die specifieke voorkeur horen. Homo, bi of hetero word je door het af te kijken bij anderen, door er boekjes over te lezen, door er met anderen over te spreken. Er zijn duizend manieren om een seksuele voorkeur op te pikken. Mensen zijn niet homo, bi of hetero, ze worden het in een leerproces.

Er zijn niet alleen biologische, maar ook psychologische verklaringen ontwikkeld om homoseksuele keuzes te verklaren. De theorie van de moederbinding is daarvan de beroemdste, en nog steeds worden nieuwe inzichten naar voren gebracht (Morgenthaler 1984; Friedman 1988; Isay 1989). Op basis van sociologisch onderzoek hebben medewerkers van het Kinsey-instituut ooit geprobeerd de bekendste theorieën over de psychogenese van homoseksualiteit te verifiëren. Geen één bleek houdbaar zodat de auteurs voorstelden om terug te grijpen op biologische verklaringen.¹ Mij lijken monocausale verklaringen, of dat nu met biologische of psychologische data gebeurt, volstrekt misplaatst omdat ze de uniciteit zowel van de individuele ontwikkeling als van de sociale context waarbinnen die plaatsvindt, noodzakelijkerwijs negeren. Het beste dat de wetenschap mijns

inziens kan bereiken, is de ontdekking van zekere regelmatigheden in de seksuele socialisatie binnen een bepaalde culturele en historische context.

In de westerse samenlevingen zijn er homo's te vinden en dus kunnen we aannemen dat hier van homosocialisatie sprake is: van een leerproces dat ertoe leidt dat mensen een homoseksuele identiteit aannemen.² Over dit proces is onthutsend weinig bekend. Alleen over het stereotiepe 'kleur bekennen', wat in het Engels 'coming out' heet, bestaat in de sociale psychologie een rijke literatuur. Daarin krijgt de sociale context van het kleur bekennen weinig aandacht, terwijl het uitgangspunt essentialistisch is: sommige mensen zijn zo en andere niet. Begin- en eindpunt van het onderzoek zijn vastgelegd, want het onderzoek gaat er vanuit dat er een vast verankerde groep homo's bestaat. Daarom krijgt de rijkdom en de variatie van de seksuele socialisatie niet de volle aandacht die ze verdient. Het beginpunt van het kleur bekennen is namelijk het eindpunt van een ontwikkelings- en besluitvormingsproces van jongeren: hun keuze voor een bepaalde seksuele identiteit.

In dit artikel richt ik me op de homosocialisatie in de moderne samenleving zoals die vanaf de Verlichting gestalte heeft gekregen.³ Daarbij komt eerst de prehistorie van het tegendraads leren van seksuele kansen aan de orde. Wanneer een jongere eenmaal de eerste stappen in een homowereld heeft gezet, begint een tweede jeugd met een nieuw leerproces: het kleur bekennen. De tweede paragraaf gaat over dit leerproces mede aan de hand van de sociaal-psychologische literatuur over de coming out. De volgende vier paragrafen stellen aan de orde wat en hoe homojongeren in de homowereld leren over de sociale erfenissen van de homocultuur. Aan de homosocialisatie zitten twee kanten: in de eerste plaats gaat het om een reële wereld van cafés, parken en vriendenkringen en in de tweede plaats om een imaginaire wereld van beelden en letters, van films en boeken en wat dies meer zij. Daarover gaan de derde en vijfde paragraaf. Sinds de opkomst van een open homowereld is de afstand tussen jong en oud gegroeid. Daarover gaat de vierde paragraaf. De zesde en laatste gaat over de institutionalisering van de homosocialisatie, zoals die in de Verenigde Staten gestalte krijgt, waarna enkele besluitende opmerkingen volgen.

Tegendraads leren

Tot voor kort bestond een negatieve grondhouding ten opzichte van homoseksuele uitingen. Dat betekende dat jongeren die een homoseksuele keuze maakten, tegendraads leerden over homoseksualiteit: wat zij kozen, stuitte op afwijzing. Zij moesten negatieve opvattingen over homoseksuali-

teit omzetten in positieve. Precies dat proces van omslag van een anti- naar een pro-homoseksuele houding, van homoseksuele zelfhaat naar flikker- en pottentrots, is in de literatuur over de coming out uitvoerig beschreven. De wording van een positief zelfbeeld is uit en te na becommentarieerd, maar over het onderhandelingsproces dat daaraan vooraf ging, is weinig bekend.

De situatie waarin de latere homo's opgroeien, is heteroseksueel gekleurd. Het gezin, maar ook de school en de media stralen vooral heteroseksuele boodschappen uit. Deze eenzijdigheid van westerse samenlevingen heet in de homobeweging wel heteronorm of heteroterreur.⁴ In tegenstelling tot de meeste kinderen met een bepaalde etnische of religieuze achtergrond, krijgen homoseksuelen niets homoseksueels mee uit hun opvoeding; ze worden vooral geconfronteerd met negatieve beeldvorming. Er bestaan geen rites de passage zoals besnijdenis, doop, initiatie, belijdenis, examen, huwelijk voor homo's. Zulke rituelen, hoe onaangenaam ze soms ook zijn, bevestigen dat het kind tot een culturele gemeenschap behoort. Homo's hadden tot voor kort helemaal niets van dien aard met een institutioneel karakter. De eerste seksuele belevenis of de eerste stap in een homogelegenheid vormden vaak hun ongeinstitutionaliseerde vuurdoop.

Leerprocessen worden algemeen geacht positief te werken en de gestelde doelen te bereiken. De meeste voorlichting is gebaseerd op de veronderstelling dat de boodschap overkomt en door het publiek wordt eigen gemaakt. Agogen en pedagogen erkennen mogelijk averechtse effecten van leren en voorlichten, maar ze doen alle moeite die weg te werken of uit te vlakken. Homo's zijn echter een duidelijk voorbeeld van tegendraads leren. In medisch-pedagogische literatuur heeft altijd veel aandacht bestaan voor de mogelijkheden om homoseksuele keuzes te voorkomen en heteroseksuele te bevorderen, maar het loutere bestaan van homo's maakt duidelijk dat dit leerproces ondanks een geweldige investering in heteroseksuele vormen en normen niet volledig succesvol is geweest. Het lijkt er zelfs op dat de toegenomen kennis van seksuele voorkeuren en de grotere investeringen in heteroseksuele stimuli sinds het eind van de vorige eeuw niet minder, maar meer homoseksuelen hebben opgeleverd. De bestrijders van homoseksualiteit stonden ook voor een lastige opgave, omdat een homoseksuele identiteit niet alleen erg verborgen is, maar door de persoon in kwestie ook goed te verbergen is. Alle noodverbanden die rond homoseksualiteit zijn aangebracht, hebben even zovele vluchtwegen voor homo's geboden die er bij andere negatieve identiteiten meestal niet bestonden: er is sprake geweest van nood- en pseudo-homoseksualiteit, van homoseksueel gedrag als een voorbijgaande fase in de jeugd of eenmalige misstap bij dronkenschap of maatschappelijke tegenspoed.

De eerste pijler van de gangbare socialisatie is het gezin dat een kras voorbeeld van heteroseksuele opties biedt. Het hele familiemodel is daarop gebaseerd met ooms en tantes, grootmoeders en grootvaders, schoonfamilie die getrouwd en verloofd is of samenwoont. Ongehuwde volwassenen vormen een uitzondering die de regel bevestigt. In de tweede plaats fungeert de school als een leerschool voor heteroseksualiteit waarin voorbeelden van seksuele variaties zelden aan de orde komen. Zelfs de aanwezigheid van homoseksuele leraren die in de klas hun mond over hun liefdes en seksuele voorkeuren houden, ligt voor sommige schoolbesturen in Nederland al moeilijk. Ten derde is het homosociale milieu van vrienden een belangrijke bron van heteroseksuele normering. Homoseksueel gedrag onder pubers en adolescenten komt nog steeds regelmatig voor maar wordt als voorbijgaand beschouwd. Bij jongens onder elkaar bestaat een sterke tendens tot normaliseren en conformeren, wat in seksueel opzicht, ondanks eventuele homoseksuele avonturen, meestal op heteroseksualiteit neerkomt. In de vierde plaats bieden de media - tegenwoordig minder dan vroeger - vooral ideale beelden van de liefde tussen man en vrouw. Pas sinds kort is de tendens doorbroken om homo's wanneer ze al de ruimte krijgen negatief te portretteren: als kinderlokkers, promiscue flikkers of slachtoffers van discriminatie. Heel wat sterren van buis en krant steken tegenwoordig niet meer onder stoelen of banken dat ze homoseksueel en gelukkig zijn. Zulke uitzonderingen daargelaten, komt de meeste seksuele socialisatie in termen van doelbewuste investeringen neer op een heteroseksueel bombardement.

Ondanks alle inspanningen homoseksuele stimuli te verwijderen zijn die in voldoende mate aanwezig om bij jongeren een homoseksuele ontwikkeling op gang te brengen. En wel omdat homoseksuele stimuli in principe geen andere zijn dan heteroseksuele. Het gaat alleen om verschillende subjecten bij gelijk blijvende objecten. Een heterovrouw valt niet anders dan een homoman op mannen, terwijl ook een heteroman en een lesbische vrouw voor hetzelfde object kiezen. Vanzelfsprekend is het volstrekt onmogelijk mannelijke personen uit de omgeving van jongens en vrouwelijke uit die van meisjes te verwijderen. Homoseksuele stimuli zijn misschien ruimschoots aanwezig, maar het wordt ontmoedigd een homoseksuele objectkeuze te maken. Mede uit angst voor heteroseksuele contacten zijn heel wat instellingen zoals legers, kostscholen, kloosters en gevangenen homosociaal georganiseerd wat van de weeromstuit homoseksuele verlangens heeft opgeroepen. En uit angst voor homoseksualiteit zijn homosociale instellingen weer omgetoverd tot heterosociale (vgl. Sanders 1984). Homosociale arrangementen hebben nooit heteroseksuele verhoudingen geblokkeerd, en de omgekeerde strategie sorteerde evenmin effect.

Zulke krukkige pogingen om een seksuele politiek op te zetten laten zien hoe ondoenlijk het is seksuele stimuli van welke soort ook uit te bannen.

Naast een rijke variatie aan heteroseksuele voorbeelden bestaat er een veelheid van strategieën om een homoseksuele objectkeuze te bemoeilijken. De belangrijkste vormen de intussen ouderwetse vooroordelen die over homo's leven. In de eerste plaats heten homo's verraders van hun sekse te zijn: een homoman is geen echte kerel, maar een verwijfd type of een nicht. Een ander vooroordeel is dat homo's door seks geobsedeerd zijn en dat kinderen in hun buurt niet veilig zijn. Homo's zijn kinderlokkers en verkrachters. De belangrijkste sociale instituties hebben hun zegen aan zulke vooroordelen gegeven: voor de kerk was homoseksueel gedrag zondig, voor de staat misdadig en voor de wetenschap ziek. De meningsverandering van deze instituties is recent en onvolledig. Uit onderzoek blijkt dat deze vooroordelen nog lang niet uit het maatschappelijke leven zijn verdwenen en derhalve nog steeds in belangrijke mate de seksuele socialisatie sturen.⁵

Goed bedoelde voorbeelden die het heteroseksuele pad moeten effenen, vormen overigens niet altijd een aantrekkelijk perspectief voor kinderen. Om heel verschillende redenen kunnen jongeren afwijken van de voorbeelden die ouders stellen. Misschien omdat het gezin voortdurend in een staat van oorlog verkeert of anders omdat een spruitjesgeur een kind niet aanstaat. 'De hoeksteen van de samenleving' biedt lang niet altijd de stevigheid en het vertrouwen waarop een kind kan bouwen. Het gezin is soms allerminst een exemplarisch voorbeeld, maar wekt juist gezonde afkeer. Mogelijk pikt de jongere die alle reden heeft om aan de benauwdheid van het huiselijke leven te ontsnappen, aan de andere kant van de schutting, op straat of van de buis een veel leuker voorbeeld op. Er zijn nogal wat 'push' en 'pull' factoren die maken dat een kind niet een hetero- maar een homoseksuele kant op gaat.

Wanneer jongeren ondanks alle maatschappelijke druk blijven vasthouden aan een homoseksueel verlangen moet dat wel diep zijn verankerd. Het ontbreekt kinderen van beiderlei kunne niet aan homoseksuele stimuli, maar aan erkenning en bevestiging van homoseksuele verlangens. Kinderen leren vroeg en begrijpen snel wat het gedrag is dat in sociaal en seksueel opzicht bij hun sekse past en daar hoort homoseksualiteit niet bij. Homoseksuele verlangens worden meer nog dan heteroseksuele verheimelijkt en verborgen. De meeste jongeren die wel homoseksuele verlangens kennen zullen daar vanwege sociale druk niet aan toe geven en een heteroseksuele keuze maken.

De belangrijkste wetenschappelijke vraag is tot nu toe steeds geweest waarom bepaalde kinderen voor een homoseksueel object opteren ondanks

alle maatschappelijke pressie. Mij lijkt minstens zo'n belangrijke vraag wat er gebeurt met kinderen voor wie homoseksuele keuzes niet zijn uitgesloten, maar die daar toch vanaf zien om sociale redenen. Daarbij gaat het waarschijnlijk om een aanzienlijk grotere groep. Bij de Sambia, een cultuur op Nieuw-Guinea, leidden de jongens ongeveer vijftien jaar een homoseksueel en pas daarna als volwassenen een heteroseksueel leven. Aan beide kanten had 5% geen zin in de homo- dan wel heteroseksuele verplichtingen. 90% van de Sambia plooiden zich seksueel naar bestaande sociale codes (Herdt 1981, 252). Dat zou voor westerse samenlevingen kunnen impliceren dat 95% van de bevolking open staat voor een homoseksuele optie waarvan tenslotte nauwelijks 5% gebruik maakt.⁶ Uit recent onderzoek onder 11.000 Nederlandse adolescenten komt naar voren dat 47% van de Turkse, 35% van de Marokkaanse en 18% van de Nederlandse jongens zegt zich vaak lichamelijk aangetrokken te voelen tot mannen. Zulke gevoelens leiden hoogst zelden tot een homoseksuele praktijk of identiteit (Danz 1993, 38-39). Wat speelt er zich bij al die jongens in Nederland en elders af die ten slotte geen homoseksuele keuzes maken? We weten het niet en onderzoek daarnaar wordt onvoldoende verricht.⁷ Het zijn vragen die veel verder reiken dan alleen een homo- of heteroseksuele keuze. Het betreft elke seksuele keuze en elk seksueel verlangen, van masochistisch en pedofiel tot exhibitionistisch.

Het kleur bekennen

Homo's maken met hun coming out een geweldige draai. Ze hadden geleerd dat de verlangens die ze koesterden vies en voos waren. De keuze voor die verlangens en de zoektocht naar een homoseksuele identiteit betekenden dat veel van wat voor smerig en ongewenst doorging, een omgekeerde betekenis zal krijgen. Een ander woord voor homoseksualiteit was lange tijd seksuele inversie en de homo heette een geïnverteerde. Dit begrip van inversie geeft precies de omslag aan die in het leven van een jonge homo plaatsvindt: van een negatieve naar een positieve beeldvorming over homoseksualiteit en alles wat daarmee te maken heeft. De jongere ontwikkelt zich 'tegen de keer' tot een homo; zijn homosocialisatie in een heteromilieu is tegendraads. Pas door de entree in een homomilieu is er ruimte voor een socialisatie met de stroom mee. Die omslag is niet gemakkelijk, hetgeen alle theorieën over de coming out bevestigen. Een idee als 'homoseksuele zelfhaat' geeft al aan hoe onmogelijk die ommekeer kan zijn.

De omslag van een hetero- naar een homoseksueel betekenissysteem die het kleur bekennen impliceert, is nooit volledig. Wat iemand eenmaal heeft geleerd, laat hem nooit meer helemaal los. De negatieve betekenissen over homoseksualiteit die er in de meeste gevallen bij de opvoeding in zijn gehamerd, zullen in al dan niet gewijzigde vorm altijd deel blijven van een homo- en ook van een heteroseksuele identiteit. Een jongere die ooit heeft geleerd dat homoseksuele gedragingen en verlangens ziek of zondig zijn, zal dat beeld altijd meedragen. Als onnodige ballast, als afzetpunt, als substantieel deel van de identiteit. Het gevoel kan zijn weggedrukt of een oppervlakkig karakter hebben, maar het is oproepbaar. De persoon kan zich tegen zulke gevoelens verzetten of zich eraan overgeven; ze zijn vaak sluimerend aanwezig en treden op gewenste en ongewenste momenten aan de oppervlakte. In de regel bevestigt de sociale omgeving zulke negatieve voorstellingen.

De intussen klassieke theorieën over het kleur bekennen onderscheiden meestal een aantal fases. In de eerste plaats is er de ontdekking van homoseksuele gevoelens. Op de eerste erkenning van deze emoties volgt vaak een fase van ontkenning: met alle beschikbare middelen probeert de wordende homo onder zijn ontlukende gevoelens uit te komen. Wanneer dat niet lukt begint de zoektocht naar en vervolgens in de homowereld. Een vierde stadium is de acceptatie van de homoseksuele gevoelens. Wanneer de persoon in kwestie deze gevoelens voor zichzelf heeft aanvaard, volgt het naar buiten treden, de werkelijke coming out. In verschillende stappen zal hij zijn omgeving laten weten dat hij 'anders is dan de anderen' zoals dat vroeger heette (vgl. Troiden 1988).

Aan deze theorie kleven enkele ernstige bezwaren. In de eerste plaats gaat het om een cultuurspecifieke ontwikkeling van de laatste honderd jaar. Daarvoor was er geen sprake van dat iemand ooit uit zichzelf aan anderen zou bekennen sodomiet of homoseksueel te zijn. Ook is het nog steeds een prangende vraag van het historisch onderzoek of er voor de negentiende eeuw sprake was van een ontwikkeld gevoel van seksuele identiteit. In de tweede plaats ontbreekt het aan de ruimtelijke dimensie waarbinnen het kleur bekennen gestalte krijgt. De relevante vraag op welke plaats en in welk verband de jonge homo zijn kennis opdoet, blijft onbeantwoord. Alles wijst erop dat dit tegenwoordig vooral gebeurt in de wereld van het homoseksuele uitgaansleven en de homobeweging.⁸ Ten derde gaat de theorie uit van een homoseksuele identiteit die al voor het kleur bekennen bestaat en die zich met de coming out ontplooit terwijl die mijns inziens juist in dat proces gestalte krijgt. De theorie is misschien een handvat om een paar stappen in het leven van een homojongere te begrijpen, maar miskent de variëteit aan seksuele verlangens die in een eerdere, 'polymor-

fe' fase bestaan. Ontluikende verlangens zijn niet in eenduidige hokjes als homo, hetero, pedo, sadomasochistisch te vangen. De theorie van het kleur bekennen is gebaseerd op de idee dat er twee seksuele identiteiten bestaan die dwars tegenover elkaar staan terwijl dat allerminst het geval is. In de vierde plaats is de vraag waarom bepaalde personen moeiteloos een homoseksuele identiteit aannemen en anderen daar juist de grootste problemen mee hebben, veel te weinig gesteld in de literatuur over het kleur bekennen. Aangenomen wordt dat dit verschil vooral samenhangt met een externe factor, namelijk de mate van onderdrukking waarmee de ontluikende homo te maken krijgt. Mijns inziens is een even adequate verklaring dat de groep die minder problemen heeft met de coming out, verlangens koestert die beter passen bij de maatschappelijke voorstelling van homoseksualiteit. Jongens die al vanaf hun eerste stappen voor mietje worden uitgemaakt zullen doorgaans minder moeite hebben om een homoseksuele identiteit aan te nemen dan andere die sterk en sportief zijn en die niemand verdenkt van meisjesachtigheid.

De theorie van het kleur bekennen vertoont vele mankementen en verdient aanvulling met een historisch, sociologisch en ruimtelijk perspectief. Het waardevolst aan deze theorie is de beschrijving van de coming out als een moeizame seksuele zoektocht. Het is een zoektocht die zo moeilijk is dat sommige mensen erin blijven steken en nooit de laatste fase bereiken die wel is omschreven als 'homotrots' (*gay pride*). Een enkele homo blijft levenslang met een negatief zelfbeeld zitten of waagt het nooit aan anderen te vertellen wat zijn seksuele voorkeur is. Het verdient aanbeveling het denken over de ontwikkeling van de homo-identiteit te verbreden en de volledige seksuele socialisatie onder de loep te nemen om de dynamiek van de seksuele ontwikkeling te begrijpen bij homo's, hetero's en alle andere variaties van het seksuele verlangen. Helaas is dat onmogelijk omdat geen enkele overheid of wetenschappelijke instelling om redenen van seksuele politiek - om de veronderstelde onschuld van het kind niet in gevaar te brengen - zich inzet voor dergelijk onderzoek.

Homoseksueel leren

De meeste lessen in homoseksualiteit zijn indirect: het is een geur die je ergens in de homowereld opsnuift, een stijl die je er oppikt, een houding die je gedachteloos overneemt, een belevenis die je verlangen vorm geeft. Sociale erfenissen worden binnen de homowereld in materiële zin niet vaak van persoon op persoon overgedragen. Tot voor kort zullen de meeste nalatenschappen van homo's naar hun familie teruggevloeid zijn, terwijl

tegenwoordig het Aids-fonds of andere algemene goede doelen er steeds vaker de ontvanger van zullen zijn. Het COC als landelijke homobeweging is nooit rijk geworden van homo-erfenissen. Ook de intensieve belangstelling voor slimme regelingen om de hoge belastingtarieven bij overdracht die niet binnen een familie plaatsvindt te omzeilen is van recente datum. Het adopteren van geliefden, het voor een habbekrats aanbieden van kapitale objecten of het aangaan van een maatschap vormden heel lang de weinige vluchtwegen voor homo's die hun bezit wilden nalaten aan hun minnaars. De sterke verhalen die in de Amsterdamse homowereld circuleren over zulke erfenissen, betreffen echter vaker schandknappen die het geld verbrassen dan minnaars die er gelukkig van leven. Maar de belangrijkste sociale erfenissen zijn niet de materiële, maar de houdingen en gewoontes die typisch zijn voor de homowereld.

Als opvallende kenmerken van een homoseksuele voorkeur golden tot voor kort een hoger stemgeluid en een slepend spreektempo, een heupwiëgende loop, specifieke handgebaren, bepaalde kleding, kortom nicherigheid.⁹ Niet alle nichten vertoonden deze karakteristieken. Volgens Randolph Trumbach (1989) kwamen ze algemeen voor sinds 1700 en kenmerkt nicherigheid de homo nog altijd. Daarentegen heb ik het standpunt verdedigd dat nichten sinds de jaren vijftig het veld hebben geruimd voor homomannen die niet meer als vrouwelijk getypeerd kunnen worden.¹⁰ Niemand kan precies aangeven waar de nicherige gewoontes vandaan komen. Volgens Amy Richlin schreven de klassieke Romeinen aan de *mollis*, de man die zich door andere mannen liet penetreren, de volgende stereotiepen toe: 'lispings speech; putting the hand on the hip, or, more commonly, scratching the head with one finger; use of makeup; depilation; and wearing certain colors, especially light green and sky blue' (1993, 542). De overeenkomsten tussen de *mollis* en de Nederlandse 'nicht' zijn opvallend, zoals de lispelende spraak, de voorkeur voor make-up en het heupgebaar. Op andere punten vertonen ze weer verschillen. De nicht krabt zijn hoofd niet met één vinger en kent geen voorkeur voor lichtgroen en hemelsblauw.

Het is de vraag hoe algemeen de figuur van de *mollis* in de klassieke oudheid voorkwam. Niet de aanhangers van de knapenliefde, maar juist de vrouwenliefhebbers van het mannelijke geslacht gingen toen door voor verwijfd. De tweede-eeuwse schrijver Lucianus contrasteerde de vrouwengek aldus met de pederast: 'De een was Charikles uit Korinthe, een knappe jongen die zich bovendien met veel zorg opmaakte, kennelijk om bij de vrouwen in de smaak te vallen. In zijn gezelschap was de Athener Kallikratidas, een man die zei waar het op stond (...). Hij was bovendien heel sportief, ofschoon ik denk dat hij voornamelijk vanwege de aantrekkelijke

jongens de worstelperken zo graag bezocht'.¹¹ Dat er in de nichtenwereld sprake was van zogenaamd vrouwelijke gedragingen, lijkt wel duidelijk. Dat die zich soms niet sterk onderscheidden van de manieren en gebruiken van de vrouwengek, en heel verschillend waren van die van de pederast, is net zo evident. Maar welke fluctuaties zulke opvattingen, gebruiken en gedragingen historisch kennen, wat bijvoorbeeld de overeenkomsten en verschillen zijn tussen de stijl van de Romeinse mollis, de ouderwetse nicht en de moderne homoman, is nauwelijks bekend. Evenmin valt er vooralsnog veel zinnigs te zeggen over het tempo waarin veranderingen optreden: hoe snel gedragsmodes en codes elkaar afwisselen. Maar dat een homo die toetreedt tot de homowereld ze snel leert staat buiten kijf.

Homomannen leren zulke codes vooral van elkaar en ze nemen ze vrij automatisch over in de homowereld. Homosocialisatie is een sluipend proces waarvan een homo zich slechts halfbewust is. De typische houdingen, gebaren en stemgeluiden van de homowereld slijpen zich in de habitus van de homo in zonder dat hij erbij stil staat. Een man die ik interviewde over de geschiedenis van de Amsterdamse barcultuur vertelde daarover het volgende. Toen hij na zijn eerste jaar in de homowereld weer bij zijn moeder langs ging, vroeg zij hem waarom hij 'zo vreemd' liep. De man was zonder dat hij daar zelf erg in had aan het heupwiegen geslagen wat zijn moeder niet van hem kende en waarvan hij zichzelf opeens realiseerde dat het nicherig gedrag was - maar zijn moeder nog niet. De maniertjes en toontjes van de homowereld zijn de vanzelfsprekende attributen die elke homo daar gewild of ongewild oppikt.

Naast de uitgaanswereld vormt de homobeweging een belangrijk socialisatiekanaal. Het COC en andere organisaties verzorgen op vele plaatsen in Nederland praatgroepen voor beginnende homo's en voorlichtingsmiddagen voor mensen die meer over heren- en damesliefde willen weten. Vooral de praatgroepen, maar ook het actief participeren als vrijwilliger in een organisatie zijn een geheid middel om in kort bestek veel op te steken over homoseksualiteit. Ze brengen homo's bij elkaar in clubs of thuis waarbij de focus steeds op het homozijn is gericht. In praatgroepen kunnen jonge homo's zich meestal voor het eerst volledig uitspreken in een gezelschap van anderen die vergelijkbare ervaringen hebben en het plezier en de pijn van de coming out delen. In zulke omstandigheden treedt ook een standaardisering van het verhaal van het kleur bekennen op. In het leerproces gaat het om het individu en diens welbevinden. Bevestiging en acceptatie van de homo-identiteit is het doel van praatgroepen. De homobeweging dient inderdaad de homosocialisatie, maar zodra haar leden een vaste vriend of vriendin hebben gevonden, verdwijnen ze meestal weer uit het zicht omdat met een vaste relatie het

kleur bekennen een voorlopige voltooiing heeft bereikt. Voor andere leden is de homobeweging een opstap naar de uitgaanswereld van bars en disco's en zodra ze die hebben gevonden, is het uit met het activisme. De homobeweging biedt een intensieve homosocialisatie waarbij externe politieke en emancipatoire doelen onvermijdelijk naar de achtergrond verdwijnen.

Oud en jong

In zowel praatgroepen als bars leren jongeren meestal van andere jongeren over homoseksualiteit. De homowereld is sinds de jaren vijftig een jeugdcultuur waarin ouderen voor muurbloempjes doorgaan. Daardoor kent de homosocialisatie weinig diepgang. In het historisch bewustzijn van een jonge homo is een decennium al een eeuwigheid. In het DOK (De Odeon Kelder aan het Singel te Amsterdam), van 1955 tot 1970 de beroemdste homodancing van de wereld, was in de jaren zeventig nauwelijks een spoor terug te vinden van de rijke historie. Alles wat naar het verleden verwees, zoals de smyrna-kleedjes op de tafeltjes of de tekeningen aan de wand, was voor elke nieuwe aanstormende generatie alleen maar oude troep waar ze haar neus voor ophaalde. De oudere heren die zich er waagden, keurde ze geen blik waardig tenzij de jongeren schandknappen waren. Jonge homo's die zelf niets wisten over homoleven konden vanzelfsprekend slechts hun eigen beperkte vaardigheden en wijsheden benevens hun typische tongval en motoriek aan anderen doorgeven.¹² De sociale erfenissen van deze subculturele homowereld waren intellectueel gezien te vaak een onnodig armoedig zootje want jongeren die zelf weinig benul hadden van homoseksuele tradities konden die onmogelijk doorgeven aan een volgende generatie. Anderzijds bestaat er ondanks alle onderdrukking een verbluffende traditie van nuchterheid in habitus, humor en stemklank.

Dat in de moderne homowereld een grote kloof bestaat tussen oud en jong heeft te maken met de enorme vaart van de homo-emancipatie. Het leven van oudere homo's speelde zich af in de schaduw van zonde, misdrijf en gekte en betekende een volstrekt andere identiteit die geheimhouding en schaamte impliceerde. De jonge stadse homo hoeft daarentegen niets meer te verbergen en schaamt zich nergens voor. De overgang van een gesloten naar een open wereld, van de kunst van verbergen en liegen naar authenticiteit is een revolutie geweest waarna er weinig meer hetzelfde was. In de openvolging van generaties doet zich tevens het probleem voor dat veel homoseksuele stijlkenmerken in sneltreinvaart door hetero's zijn gekopieerd zodat een oudere homo een analfabeet is ten aanzien van de laatste modes. De strakke broeken, de leren kleren en de oorringetjes

waar homomannen mee begonnen, zijn nu gemeengoed onder hetero's en zeggen niks meer over een seksuele voorkeur. De codes waar de jonge homo's mee werken zijn voor een oudere generatie evenzeer abracadabra als voor hetero's. Door de snelheid waarmee symbolen en stijlen verschijnen en verdwijnen, kunnen oudere homo's op het punt van de subtielere semiotiek van lichaam en kleding jongere homo's inderdaad weinig leren.

Alleen in kleinere gemeenschappen vindt de homosocialisatie nog wel plaats in een naar leeftijd gemengde groep. Bij gebrek aan publieke ontmoetingsplaatsen zoals bars of parken sluiten de homo's zich aaneen in een vriendenkring die bij één van de oudere leden bijeenkomt. De welstand van de oudere vrienden maakt het voor de jongere homo's mogelijk met hen naar de stad af te reizen en daar kennis te maken met de grote homowereld van bars en disco's. Wat in een dergelijke kring wordt geleerd over homoseksualiteit zal sterk afhankelijk zijn van de ervaring van de oudere leden. Vaak zal het gaan om kennis enerzijds van plaatselijke homonvriendelijkheid en strategieën om zich daar tegen teweer te stellen en anderzijds van de grootstedelijke homowereld. Een vast bestanddeel van zulke kringen zijn onregelmatige seksuele contacten. In zulke plattelandse verbanden zal de wederzijdse betrokkenheid sterker zijn dan in de stad terwijl het met de seksuele kansen waar de homowereld in zo sterke mate om draait beroerder is gesteld.

Zoals oudere homo's in kleinere steden tijd, geld en kennis investeren in de socialisatie van jonge homo's, zo is het in de grote steden heel lang ook gegaan. Tekenende van een ondergrondse en half verscholen nichtenwereld bestaan in de westerse wereld sinds ongeveer 1700. Belangrijke ontmoetingspunten waren, naast openbare toiletten en parken, clubs en vriendenkringen. Bray rapporteert voor achttiende-eeuws Londen het bestaan van huizen waar de 'mollies' de rituelen van huwelijk en geboorte repliceerden. Een sodomiet die in travestie ging, huwde een man met alle feestelijkheden die daarbij hoorden. Bij andere gelegenheden bootsten de 'mollies' het baringsproces na (Bray 1982, 81-84). Boon en van der Meer hebben voor Nederland in dezelfde periode het bestaan van naar leeftijd gemengde kringen en clubs van sodomieten aangetoond, waarin ook sprake was van het parodiëren van het huwelijk. Zulke kringen en clubs waren belangrijke leer-instellingen voor jongere sodomieten. Indien ze uit de lagere sociale klassen afkomstig waren, maakten ze hun debuut in die circuits nogal eens als schandknapen (Boon 1980, 16 en Van der Meer 1988, 189).

Ook in de grote steden van negentiende-eeuws Europa bestonden belangrijke circuits van 'verkeerde liefhebbers' die hun eigen clubs en kringen hadden. Vanaf die tijd ging het gemaskerde bal een belangrijke

plaats innemen in de homowereld. Travestie was algemeen bij zulke gelegenheden al was het enkel om politie-agenten en de hotel-eigenaren die de zalen verhuurden om de tuin te leiden.¹³ In West-Europa floreerden vriendenkringen tot na de Tweede Wereldoorlog. Pas met een toenemende emancipatie van en grotere vrijheden voor homoseksuelen verloren deze hun centrale rol in de homowereld en legden ze het af tegen bars. Juist deze vriendenkringen waarin mannen van alle leeftijden participeerden, boden jongere homo's ruimschoots de kans de gewoontes van de homowereld te leren en te verkennen (Van Weel en Snijders 1989). Tot voor kort bestonden zulke hechte vriendschapskringen in Oost-Europa, waar de sociale repressie tegen homo's hen bijeendreef en min of meer dwong elkaar trouw te zijn. Homo's die met de situatie achter het IJzeren Gordijn hadden leren leven, klagen steen en been over de Westerse disco's waar beloftes van trouw meestal niet langer dan een woelige nacht gelden en de andere ochtend even gemakkelijk worden verbroken als ze de vorige avond 'voor eeuwig' zijn gezworen (vgl. Lemke 1989).

In de wereld van vriendenkringen speelde leeftijd een andere rol: oudere homo's hadden het geld en de gelegenheid jongeren die overigens niet altijd homoseksueel waren, in hun wereld op te nemen. Voor welgestelden onder hen bood de traditionele 'grand tour' een ideaal alibi om jonge vrienden niet alleen in de geheimen van de klassieke cultuur in te wijden, maar ook in die van de homoseksuele liefde. Voor dat laatste bood de klassieke cultuur zelfs een ideale aanleiding (Aldrich 1993). Ook zonder wereldreizen wierpen rijke liefhebbers van jeugdig schoon zich op als hun beschermheren, zoals de Nederlandse schrijver Kneppelhout die een hele serie jonge kunstenaars van het mannelijk geslacht protegeerde. Hij balanceerde daarbij op het scherp van de snede, want minstens eenmaal staken boze geruchten op dat hij onnatuurlijke ontucht met een beschermeling pleegde. Zijn praktische uitwerking van 'l'éducation par l'amitié' (opvoeding door vriendschap) viel in het toenmalige Nederland niet in goede aarde (Kneppelhout 1981, 34). Maar zolang homoseksualiteit een geheime ofwel onnoembare zonde was, konden de heren van een betere stand zich veel permitteren met jongeren, zeker die van een lagere klasse, zoals de schandalen rond Oscar Wilde in 1895 (Hyde 1956) en graaf Philip zu Eulenburg in 1908 duidelijk maken (Grand-Carteret 1907). Die schandalen markeerden het einde van een periode waarin heren van deftige komaf ongestraft gebruik en ook wel misbruik konden maken van de seksuele en andere diensten van een lagere klasse. Maar ook armere homo's hadden altijd wel de kans hun jongere soortgenoten wegwijst te maken in de homowereld zo niet met geld dan wel door hun praktijkervaring.

In tegenstelling tot een vroegere situatie waarin jongere homo's de kans en de ruimte hadden om wat op te steken in de nichtenwereld, valt er nu betrekkelijk weinig te leren omdat de opvoeders zelf weinig ervaring en kennis hebben. Ook is homoseksualiteit in hoge mate, ondanks het bestaan van een eigen pers, een moeilijk te bespreken verschijnsel gebleven: weinig mensen praten er openlijk en gemakkelijk over en de meeste mensen denken dat er ook weinig over te zeggen valt. Dat geldt voor zowel homo's als hetero's. Waar een vrij algemene zwijgplicht heerst, valt weinig te vertellen en door te geven. In de westerse samenlevingen gaat seksualiteit door voor vanzelfsprekend en natuurlijk. Het gaat om een privézaak waar men in het openbaar officieel over zwijgt en officieus gretig over roddelt. Seksualiteit zou geen geschiedenis hebben en geen culturele variatie kennen; seksuele instincten zouden mensen altijd en overal tot hetzelfde drijven, namelijk tot bevrediging van behoeften die niet zelden als dierlijk zijn omschreven. Deze eenzijdige visie heeft het verzwijgen van homoseksualiteit bevorderd. In deze situatie lijkt langzaam verandering te komen.

De grote homotradities

Want de seks heeft een geschiedenis en er bestaat grote culturele verscheidenheid van seksuele vormen. Geschiedenis en cultuur van homoërotiek zijn verankerd in duizenden bronnen die voor iedere scholier beschikbaar zijn: Plato's Symposium over de knapenliefde; de geschiedenis van vriendschap met het Gilgamesh-epos, het verhaal van Amis en Amiles en de essays van Montaigne en Bacon; de toneelstukken van Marlowe en de liefdesgedichten van Shakespeare; Louis Couperus' androgyne en biseksuele knapen; het Sodom en Gomorra uit de Bijbel maar ook uit Marcel Prousts 'temps perdu'; de matrozen, soldaten en 'polisies' van Jean Genet en Gerard Reve; afbeeldingen van Ganymedes en Sint Sebastiaan (vgl. Dynes 1990 en Fentener van Vlissingen 1966). Het is een culturele traditie die al sinds eeuwen beschikbaar is voor wie er een neus voor heeft. Een klassieke opleiding heeft altijd garant gestaan voor een passende portie homo-erotiek en voor wie die mocht hebben gemist is er sinds het eind van de negentiende eeuw een pers die steeds vaker en regelmatiger over homoseksualiteit rapporteert. Alleen een blinde en dove analfabeet kan het tegenwoordig ontgaan dat zoiets als homoseksualiteit bestaat. Elke beginnende homo heeft een kleine dosis homocultuur en geschiedenis meegekregen die met steeds minder moeite valt te vinden.

Door letters en plaatjes maken de meeste mensen voor het eerst kennis met seksualiteit. Boeken hebben jonge homo's al heel lang de weg gewezen in het seksuele labyrint van het leven. Door over de herenliefde te lezen begrepen ze dat ze niet alleen op de wereld waren met hun seksuele voorkeur. Boeken betekenden een eerste opening naar een wereld die ze niet kenden en die de hunne zou worden (Grubb 1983). Tegenwoordig zal het vooral de televisie zijn die garant staat voor een eerste kennismaking met homoseksualiteit, maar voor enige diepgang en oprechte emotie bieden boeken meer dan de buis.

Sinds de eeuwwisseling bestaat de traditie lijsten met beroemde homo's uit het verleden samen te stellen. In zulke literatuur wordt een canon van homoseksuele beroemdheden gecreëerd om duidelijk te maken dat een homo niet per se een gek, crimineel of zondaar is, maar ook heel goed een koning, generaal of kunstenaar kan zijn. Het is een poging om aan hen die van niets weten een voorbeeld te geven van 'goede homo's' en een manier om jonge homo's positieve identificatiemodellen te bieden (Garde 1964; Rowse 1977; Greif 1982; Duroc 1983; Riess 1981). Om dezelfde reden dringt de homobeweging er bij beroemde homo's op aan om kleur te bekennen en te tonen dat homo's geen bizarre gekken zijn. Het verst gaat het 'outen' waarbij van homo's die nog in de kast zitten, publiekelijk wordt bekend gemaakt wat hun seksuele voorkeur is. Het gaat vooral om homo's die sleutelposities bekleden in homo-onvriendelijke instellingen en die de kans hebben het voor homo's op te nemen maar dat om hen moverende redenen niet doen.¹⁴

Beroemde homo's fungeren in de moderne samenleving vaak als rolmodellen. De eerste homo met wie jonge homo's zijn geconfronteerd is vaak een artistieke beroemdheid van de buis of de krant zoals Jos Brink, Paul de Leeuw of André van Duin in Nederland. Ze maken deel uit van een homo-traditie waarmee jonge homo's te maken krijgen. Aangezien zulke rolmodellen lange tijd schaars zijn geweest en de bekendere voorbeelden als nichterig werden geduid, leverden ze geen onverdeeld positief beeld op. Het waren de clowns die als uitzondering de regel bevestigden. Hun voorbeeld maakte duidelijk dat homo's geen echte jongens waren en nooit stoere kerels konden worden. Daarmee is het tegenwoordig veel beter gesteld aangezien veel homomannen van divers pluimage openlijk over hun liefdes spreken. Hooguit kan de homobeweging klagen dat meer mannelijk getypeerde homovoorbeelden nog steeds zeldzaam zijn.

Boekjes, plaatjes en de 'praathoofden' van de buis vormen in de regel echter niet zo'n geschikte voorbereiding op wat de homowereld te bieden heeft. De imaginaire erfenis van de homowereld heeft weinig te maken met de reële erfenis van tradities van liefde en vriendschap en nog minder met

die van bars en disco's. Een Russische student die in de Sovjet-tijd weinig andere literatuur tot zijn beschikking had dan Plato's werk bleef daarmee volledig onvoorbereid op het leven in de parken van zijn stad. Plato bood misschien een weliswaar zwakke legitimatie voor de homoseksuele liefde, maar allerm minst inzicht in de gevaarlijke rituelen van hofmakerij op publieke plaatsen (vgl. Vorontsov 1991). Dat was niet anders voor negentiende-eeuwse kostschooljongens die misschien de romantiek van de klassieke homoverhalen oppikten, maar daaraan buiten de muren van hun school weinig hadden in de rauwe wereld van 'verkeerde liefhebbers'. Waarschijnlijk hadden ze er zelfs niet veel aan bij hun 'amitiés particulières' op de kostschool.¹⁵ Niet anders is het voor moderne homojongeren die aan Gerard Reve, Jean Genet, Gerrit Komrij of Frans Kellendonk misschien een inspirerend voorbeeld hebben, maar weinig wijsheid voor het alledaagse homoleven aan hun werk kunnen ontlelen. Zelfs de televisie zet jongeren meestal op het verkeerde spoor: ook daar zien ze zelden een realistisch beeld van het homoleven en al helemaal nooit wat over de barcultuur die voor de homowereld zo belangrijk is.

Met de kennis van homoseksualiteit is het merkwaardig gesteld. Het gaat om een algemeen en belangrijk verschijnsel waarover vooral in het verleden weinig feitelijke informatie beschikbaar was. Dat geldt in mindere mate tot op heden. Tegenwoordig ligt het probleem eerder in de toegang tot relevante kennis want de meeste jongeren ervaren de nodige hindernissen in zichzelf en vanuit hun omgeving om onbeschaamd op de beschikbare informatie af te gaan. Ontoereikende kennis is nog steeds een resultaat van ontkenning en verheimelijking. In een wereld waarin homoseksuele voorkeuren verborgen blijven, kunnen roddels en achterklap welig tieren. Bij ontstentenis van vastgestelde feiten en onomstotelijke bewijzen ontle-
nen homo's evenals hetero's hun precare kennis over homoseksualiteit aan verborgen signalen, vage vermoedens, voor de hand liggende implicaties of ook valse geruchten. Veel homo's hebben als het ware een radar ingebouwd om alle beschikbare informatie te achterhalen en te interpreteren. Ze zoeken het nieuws af op verborgen boodschappen.¹⁶ Een man die met een andere samenleeft gaat door voor homo. Een man zonder familie maar met een aangenomen zoon moet er wel één zijn die de geliefde tot verwant heeft gemaakt. Een roofmoord op een alleenstaande man laat zich vertalen als een moord van een schandknaap op een cliënt. Ouderwetse uitdrukkingen als ontucht plegen, verkeerde neigingen of een zwak karakter hebben, sinistere kroegen bezoeken, een masker dragen kunnen evenzo op iets homoseksueels wijzen. Vanwege de betrekkelijke zeldzaamheid van berichten over homoseksualiteit hebben homo's op zoek naar zulke informatie zich ontwikkeld tot experts in het opsporen ervan. Het

aldus bijeen gesprokkelde nieuws biedt, soms tamelijk onbetrouwbare, kennis over homoseksualiteit.¹⁷

Ondanks alle nieuwe middelen en mogelijkheden blijven bars, homo-instellingen en vriendenkringen tot op heden de belangrijkste plaatsen voor een werkelijke kennismaking met de homowereld en het homoleven. Jongeren kunnen nog zoveel kennis vergaren over homoseksualiteit, een homo-identiteit ontwikkelen ze allereerst in de omgang met andere homo's. De erfenissen die oudere aan jongere homo's te bieden hebben, zijn misschien tamelijk armzalig maar zeker essentieel voor de ontwikkeling van een homo-identiteit. Zonder de taal, de lucht, de lichamen en de geluiden van de homowereld wordt niemand homo. Het is een sluipend leerproces.

Institutionalisering van homosocialisatie

Homosocialisatie is vooral een kwestie van bloot gesteld zijn aan een homowereld en aan homo-indrukken. Een identiteit ontstaat in interactie met anderen. De spreekwoordelijke eenzame homo die leeft aan het eind van de wereld kan alleen homo zijn geworden door contacten met een homowereld die nooit aan het eind van de wereld ligt. Maar in een tijdperk waarin de mens vele communicatiemiddelen ter beschikking staan, kunnen homocontacten verlopen via elk willekeurig kanaal, zoals brief, krant, telefoon, minitel (Duyves 1993), modem en wat dies meer zij. De meeste homo's hebben bovendien een gang gemaakt naar de stad, hoever ze daarvan ook verwijderd wonen, om kennis te maken met de genoegens van de homowereld. Stadslucht maakt vrij en de lucht van parken, disco's en donkere kamers maakt homoseksueel.

Pas sinds kort zijn in enkele plaatsen van de Verenigde Staten instellingen gecreëerd waar een institutionele homosocialisatie plaats vindt. Bij een groep als de *Horizons* in Chicago bestaat voor homo's onder de 21 jaar de mogelijkheid zich aan te sluiten bij een zaterdagse praatgroep waar de homosocialisatie in eerste instantie gestalte krijgt. Naast gesprekken over de coming out is er informatie van deskundigen over allerlei aspecten van homoseksualiteit, in dit tijdperk van aids vaak over veilig vrijen. De begeleiders van deze groep zijn iets oudere homo's en lesbo's die een belofte van kuisheid afleggen. Ze mogen buiten de instelling geen sociale of seksuele contacten onderhouden met de homojongeren van de groep vanwege het betwistbare idee dat daardoor het groepsproces in gevaar komt. Naast de praatgroep zijn er de prom en de parade. Op Noordamerikaanse middelbare scholen is er aan het eind van het schooljaar een

feestbal, de prom, waar het vooral draait om heteroseksuele hofmakerij. *Horizons* organiseert voor de homojongeren net zo'n feest voor de hofmakerij onder homo's. Eind juni is er tenslotte de Gay & Lesbian Parade waarbij de jongeren van *Horizons* die dat aandurven, op kop lopen. Het is hun publieke coming out en als de nieuwelingen van de homowereld krijgen ze een rituele ereplaats aan het hoofd van de demonstratie. Het symboliseert hun inlijving bij de homogemeenschap, zoals een belijdenis bij de protestanten of een eerste communie bij de katholieken (Herdt & Boxer 1993).

Het ziet er niet naar uit dat zulke initiatierituelen op korte termijn buiten de Engelstalige wereld zullen worden ingevoerd. Het mengsel van een homo-onvriendelijke samenleving en een sterk ontwikkelde homogemeenschap zoals die in het bijzonder in de Verenigde Staten bestaat, is een goede voedingsbodem voor zulke homoseksuele initiaties.¹⁸ Het veronderstelt een geloof in homoseksualiteit dat buiten Noord-Amerika afwezig is. De grotere vrijheid die in West-Europa bestaat, heeft als een rem gewerkt op de ontplooiing van de homogemeenschap. Hoewel de Noordamerikaanse homowereld sinds de jaren vijftig als voorbeeld is gaan gelden voor die elders in de wereld, bevinden we ons nu op een breekpunt. De voorbeelden hoeven niet meer aan de andere kant van de oceaan gehaald te worden. De politieke emancipatie in West-Europa is zoveel verder gevorderd dan die in Noord-Amerika dat een blijven hangen aan Noordamerikaanse voorbeelden hooguit remmend werkt. Daar heeft de patstelling van een algemene homo-onvriendelijkheid en een actieve homogemeenschap een dwaas dogmatisme en een stagnerende politieke discussie zoals over homo's in het leger opgeleverd die het grootste deel van Europa allang achter zich heeft gelaten (Shilts 1993). Het plaatst homo's aan deze kant van de oceaan in de luxueuze positie dat zij kunnen werken aan een volgende fase van de homo-ontwikkeling met als uitgangspunt de maatschappelijke consensus dat homo's gelijke rechten hebben.

Het onderscheid tussen de Verenigde Staten en Nederland levert enkele merkwaardige paradoxen op. De homowereld in Nederland is vrijer, speelser en beter geïntegreerd. De keerzijde van de hoge mate van integratie is een geringe mate van profilering waardoor vormen van homosocialisatie slechter ontwikkeld zijn. De Nederlandse homowereld is nog veel te onzichtbaar in pers, politiek of onderwijs. Toen de Amerikaanse televisie tijdens de uitslagen van de Amerikaanse presidentsverkiezingen meedeelde dat 70% van de homo's op Clinton had gestemd, wist de Nederlandse verslaggever met dat nieuwtje geen raad omdat de homopolitieke keuzes die in de Verenigde Staten van levensbelang zijn, in Nederland alleen maar onbegrip wekken. Hetzelfde gebeurde toen bekend werd dat de Gay Games

in 1998 naar Amsterdam zullen komen. De eerste reactie in Nederland was negatief: waarom moesten de homo's zo nodig onder elkaar sporten. Pas toen de voorzitter en de woordvoerder van de Stichting Gay Games de geruststellende verklaring aflegden dat ook hetero's welkom waren, verdween de onrust voor even. De Nederlandse homobeweging zit met een remmende voorsprong en slaagt er slecht in zich bij de haren uit het moeras te trekken. Ze weet zich geen raad met haar comfortabele positie en slaagt er niet in haar slogans die in het verleden goed klonken door nieuwe en betere te vervangen die op de toekomst zijn afgestemd.

Samenvatting

De sociale erfenissen van de homowereld representeren een rijke traditie waarvan de overdracht een marginale institutionalisering kent. Een jonge homo mag van geluk spreken als hij erop stuit, dankzij een welwillende gids of door toeval. De homowereld zelf ontbreekt het aan de middelen maar meestal ook aan de intentie om jonge homo's van die traditie kennis te laten nemen. De beweging functioneert te vaak als doorgangshuis waar weinig kennis langer dan een blauwe maandag beklijft. Structurele problemen, zoals de snelle veranderingen die in de homowereld optreden en haar ongemengde samenstelling qua leeftijd, bemoeilijken een soepele overdracht van sociale erfenissen. De idee dat seksualiteit nauwelijks culturele vormgeving behoeft, verhindert de ontwikkeling van elke seksuele socialisatie. Seksuele opvoeding is nog steeds een stiefkindje in het onderwijs en in de pedagogische praktijk. En daaronder lijden alle mensen die voor een andere dan een heteroseksuele optie kiezen.

Uit verschillende studies blijkt dat het zwijgen over homoseksualiteit een belangrijk probleem blijft voor de homo-emancipatie in de Nederlandse samenleving. Zowel homo's als hetero's doen er het zwijgen toe mede omdat ze er zo weinig over weten te zeggen. Daarmee is het zwaartepunt voor de activiteiten van de homobeweging en van anderen voor een volgende fase van de homo-emancipatie, nu de juridische gelijkstelling vrijwel is gerealiseerd, reeds aangeduid: het bijeenbrengen en uitzenden van de sociale erfenissen van de homowereld omdat noch homo's noch hetero's daar veel weet van hebben. Intussen bestaan er gelukkig een levendige homopers en belangrijke documentatiecentra zoals het Homodok aan de Universiteit van Amsterdam, enkele lesbische archieven verspreid over het land en het Anna Blaman-huis te Leeuwarden. De tentoonstelling, het boek en de folder *Goed verkeerd* (Amsterdams Historisch Museum, 1989) leverden een belangrijke bijdrage aan de versterking van de histori-

sche kennis over homoseksualiteit. Zulke vormen van homosocialisatie verdienen alle aandacht, ook in onderwijs en pers. Via alle mogelijke kanalen kan uitvoeriger en diepgaander over de homocultuur worden gerapporteerd zodat niet iedere beginnende homo steeds opnieuw hoeft te denken dat hij de enige op de wereld is. De sociale erfenissen van de homocultuur reiken evenwel verder dan de homowereld. Haar ontwikkeling kan een voorbeeld zijn voor andere sociale groepen op het gebied van vrijheid en vrijmoedigheid. Dat konden we al weten sinds Plato, maar helaas is die boodschap in de moderne westerse wereld nooit doorgeslagen.

Noten

* Naar een flinkerstrijdlid uit de jaren zeventig.

1. Bell e.a. (1981), i.h.b. 212-220 over biologie. Het is overigens helemaal de vraag of psychologische theorieën op grond van een sociologische enquête zijn te toetsen zoals deze auteurs hebben gedaan.

2. In dit artikel richt ik mij vooral op homomannen. De socialisatie en de sociale erfenissen van lesbische vrouwen zien er op verschillende punten heel anders uit en verdienen een aparte studie. Het begrip 'homosocialisatie' is eerder gebruikt door Duyves (1985, 333) waar hij het evenwel definieert als 'de maatschappelijke toegang tot homoseksualiteit'.

3. Er zij op gewezen dat de westerse vormen van homoseksueel gedrag en verlangen nogal verschillen van die in andere culturen en tijdperken, zie Hekma (1988) en Greenberg (1989).

4. Adrienne Rich schreef bijv. over 'compulsory heterosexuality', Rich (1980).

5. Zie Ketting & Soesbeek (1992) over homoseksualiteit in het leger en Hekma (1994) over homoseksualiteit in de sport.

6. Volgens de laatste onderzoeken naar het seksuele gedrag zegt 4% van de mannelijke bevolking in Nederland ho-

moseksueel te zijn; in Frankrijk heeft 4% van de mannen homoseksuele contacten gehad en in Groot-Brittannië is 1% van de mannen homoseksueel, maar heeft 6% van hen homoseksuele ervaringen of gevoelens gekend. Zie Van Zessen en Sandfort (1991, 45); Spira (1993, 138) en Wellings (1994, 183 e.v.). Alle cijfers zijn vanzelfsprekend benaderingen waarvan de betrouwbaarheid valt te betwisten.

7. Sandfort (1988) had aandacht aan de thematiek kunnen besteden, maar hij heeft dat nagelaten omdat hij zijn onderzoek had gericht op de gevolgen van vroege seksuele contacten op het latere seksuele leven en psychische welbevinden.

8. In juni 1993 organiseerde het Amsterdamse Forum on Sexuality op voorstel van Mattias Duyves twee studiedagen over dit thema van 'Geographies of Desire'. Ook Schuyf (1994) behandelt beide eerste kritiekpunten.

9. Het Engelse 'camp' als de transgressie van het alledaagse (vgl. Duyves 1989, 195 over het dandyisme) of de uitvergroting van het gewone zou heel goed met nuchterig kunnen worden vertaald, vgl. ook de recente essaybundel Meyer (1994) die over het homoseksuele van camp gaat.

10. Vgl. Trumbach (1989); naar mijn mening is nicherigheid typerend voor de homo's van een eerdere generatie die haar voorbeelden aan Parijse dames ontleende (bijv. Albert Mol) en heeft deze stijl vanaf eind jaren vijftig plaats gemaakt voor een Amerikaanse jeugdstijl met een 'mannelijker' karakter (bijv. James Dean), zie Hekma (1992).

11. Lucianus (1993, 32). Trumbach (1989, 156) merkt hetzelfde op voor de zeventiende-eeuwse fop, de vrouwengek, die de achttiende-eeuwse sodomiet voorving als het symbool voor het summum van verwijfdheid. Dezelfde opinie dat juist vrouwengekken verwijfd zijn, vinden we overigens nog in 1830 in Nederland, zie Hekma (1987, 138).

12. De volgende dichtregels van Boutens (1919, 34) geven aan hoe hij over die tongval dacht:

'(...) en van hun lippen valt een heesch gefluister,
een taal waarin geen schepsel zingen kan,
maar waarvan iedere klank mijn hart doorpriemt
en ieder woord mijn diepste wezen schokt (...).'

13. Hekma (1994a) i.h.b. 229-233 voor een overzicht van negentiende-eeuwse homowerelden in Europa.

14. Een genuanceerde verdediging van het 'outen' biedt Mohr (1992). Zie ook Gross (1993).

15. Zie voor homoseksualiteit op kostscholen bijv. Chandos (1984); Richards (1988) en voor Nederland Van Deyssel (1975).

16. In de literatuurwetenschap is deze zoektocht tot een wetenschappelijke bezigheid verheven. Zo biedt Keilson-Lauritz (1987) een overtuigende analyse van de maskerades en tevens van de signalen die naar de mannenliefde verwijzen in het werk van George.

17. Er is niet alleen een heel lange lijst samen te stellen van personen die homoseksueel zijn of waren, maar net zo goed van hen die ooit zijn aangemerkt als homoseksuelen, zoals Marco van Basten, Dennis Bergkamp, Mike Tyson, Liberace, de VVD-leiders Van Riel, Geertsema, Wiegels, Nijpels, vele popsterren van Mick Jagger tot Prince en Michael Jackson.

18. Bovendien is de ontwikkeling van de homogemeenschap met zijn eigen tradities en getto's sterk gebaseerd op het voorbeeld van allerlei etnische gemeenschappen zoals van Afro-Amerikanen, Duitsers, Italianen, Jeren, Latino's, Koreanen die eenzelfde idee van gemeenschap hebben gecreëerd.

Literatuur

Aldrich, Robert, *The Seduction of the Mediterranean. Writing, Art and Homosexual Fantasy*, London 1993.

Bell, Alan P., Martin S. Weinberg & Sue Kiefer Hammersmith, *Sexual Preference. Its Development in Men and Women*, Bloomington 1981.

Boon, Leo J., Het jaar waarin elke jongen een meisje nam. De sodomietenvervolgingen in Holland in 1730, *Groniek* 12 (1980) 6, 14-17.

Boutens, P.C., *Strofen uit de nalatenschap van Andries de Hoghe*, Bussum 1919.

- Bray, Alan, *Homosexuality in Renaissance England*, London 1982.
- Chandos, John, *Boys together. English Public Schools 1800-1864*, London 1984.
- Danz, M.J., T. Vogels & R.W.M. Gründemann, *Jeugd en seks. Kennis, houding en gedrag bij Turkse en Marokkaanse jongeren in Nederland*, Leiden 1993.
- Deyssel, Lodewijk van, *De kleine republiek* (1889), derde druk met een nawoord van Harry G.M. Prick, Den Haag 1975.
- Duroc, Pierre, *Homosexuels et lesbiennes illustres: dictionnaire anecdotique*, Brussel 1983.
- Duyves, Mattias, Bij de meerderjarigheid van homostudies: Nederlandse sociologen over homoseksualiteit, *Sociologische Gids* 32 (sept-dec 1985) 5/6, 332-351.
- Duyves, Mattias, Allemansvriend in niemandsland: de dandy. In: André Hielkema (red.), *De dandy of de overschrijding van het alledaagse. Facetten van dandyisme*, Meppel/Amsterdam 1989, 177-205.
- Duyves, Mattias, The Minitel: The Glittering Future of a New Invention. In: Rommel Mendès-Leite & Pierre-Olivier de Busscher (eds), *Gay Studies from the French Cultures* (tevens: *Journal of Homosexuality* 25, 1-3), New York 1993, 193-203.
- Dynes, Wayne (ed.), *Encyclopedia of Homosexuality*, New York 1990.
- Fentener van Vlissingen, Johannes, *Een psychologische theorie van de vriendschap op grond van enige literaire exempla*, Arnhem 1966.
- Friedman, Richard C., *Male Homosexuality. A Contemporary Psychoanalytic Perspective*, New Haven/London 1988.
- Garde, Noel I., *Jonathan to Gide: The Homosexual in History*, New York 1964.
- Grand-Carteret, John, *Derrière Lui. L'Allemagne et la Caricature Européenne en 1907*, Suivi de 'Iconographie d'un scandale' par James D. Steakley, Lille Cahiers Gai-Kitsch-Camp, 1992 (oorspr. 1907).
- Greenberg, David, *The Construction of Homosexuality*, Chicago 1989.
- Greif, Martin, *The Gay Book of Days*, Secaucus 1982.
- Gross, Larry, *Contested Closets. The Politics and Ethics of Outing*, Minneapolis/London 1993.
- Grubb, Page F., *You got it from all those books. A study of gay reading*, diss. Universiteit van Amsterdam 1983.
- Hekma, Gert, *Homoseksualiteit, een medische reputatie. De uitdoktering van de homoseksueel in negentiende-eeuws Nederland*, Amsterdam 1987.
- Hekma, Gert, Man of geen man. Een historiografie van homoseksualiteit, *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 14 (februari 1988) 4, 620-644.
- Hekma, Gert, e.a., *De roze rand van donker Amsterdam. De opkomst van een homoseksuele kroegcultuur 1930-1970*, Amsterdam 1992.
- Hekma, Gert, 'Als ze maar niet provoceren'. Discriminatie van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen in de georganiseerde sport, Amsterdam 1994.
- Hekma, Gert, (1994a), 'A Female Soul in a Male Body'. In: Herdt 1994, 213-239.
- Herdt, Gilbert, *Guardians of the Flutes. Idioms of Masculinity. A Study of Ritualized Homosexual Behavior*, New York 1981.
- Herdt, Gilbert & Andrew Boxer, *Children of Horizons. How gay and lesbian teens are leading a new way out of the closet*, Boston 1993.

- Herdt, Gilbert (ed.), *Third Sex, Third Gender: Beyond Sexual Dimorphism in Culture and History*, New York: Zone Books 1994.
- Montgomery Hyde, H. (ed.), *The Three Trials of Oscar Wilde*, New York 1956.
- Isay, Richard, *Being Homosexual: Gay Men and Their Development*, New York 1989.
- Keilson-Lauritz, Marita, *Von der Liebe die Freundschaft heisst. Zur Homoerotik im Werk Stefan Georges*, Berlin 1987.
- Ketting, Evert & Klaas Soesbeek (red.), *Homoseksualiteit en krijgsmacht*, Delft 1992.
- Kneppelhout, Johannes, *l'Education par l'amitié*, La Haye 1835; heruitgegeven als *Opvoeding door vriendschap*, vertaald en toegelicht door Marita Mathijssen en Frank Ligthoet, Amsterdam 1980.
- Kneppelhout, Johannes, *Een beroemde knaap. Ter herinnering aan Jan de Graan (1875)*, bezorgd en ingeleid door Marijke Stapert-Eggen, 's Gravenhage 1981.
- Lemke, Jürgen, *Ganz normal anders. Auskünfte schwuler Männer aus der DDR*, Berlin 1989.
- Lucianus, *Liefde, vriendschap en laster*, ingeleid, vertaald en van aantekeningen voorzien door Hein L. van Dolen, Amsterdam 1993.
- Meer, Theo van der, Zodoms zaad in de Republiek. Stedelijke homoseksuele subculturen in de achttiende eeuw. In: Gert Hekma & Herman Roodenburg (red.), *Soete minne en helsche boosheit. Seksuele voorstellingen in Nederland 1300-1850*, Nijmegen 1988, 168-196.
- Meyer, Moe (ed.), *The Politics and Poetics of Camp*, London 1994.
- Mohr, Richard, *Gay Ideas. Outing and Other Controversies*, Boston 1992.
- Morgenthaler, Fritz, *Homosexualität, Heterosexualität, Perversion*, Frankfurt 1984.
- Rich, Adrienne, Compulsory heterosexuality and lesbian existence, *Signs* 5 (1980), 631-660.
- Richards, Jeffrey, *Happiest days. The public schools in English fiction*, Manchester 1988.
- Richlin, Amy, Not Before Homosexuality: The Materiality of the Cinaedus and the Roman Law Against Love between Men, *Journal of the History of Sexuality* 3 (April 1993) 4, 523-573.
- Riess, Curt, *Auch Du Caesar ... Homosexualität als Schicksal*, München 1981.
- Rowe, Alfred L., *Homosexuals in History: A Study of Ambivalence in Society, Literature and the Arts*, Londen/New York 1977.
- Sanders, Stephan, Het failliet van een fenomeen. Don Bosco en de kwestie van de ko-educatie. In: Mattias Duyves, Gert Hekma & Paula Koelemij (red.), *Onder mannen, onder vrouwen. Studies van homosociale emancipatie*, Amsterdam 1984, 104-112.
- Sandfort, Theo, *Het belang van de ervaring. Over seksuele contacten in de vroege jeugdijaren en seksueel gedrag en beleven op latere leeftijd*, Utrecht 1988.
- Schuyf, Judith, *Een stilzwijgende samenzwering. Lesbische vrouwen in Nederland, 1920-1970*, Amsterdam 1994.
- Shilt, Randy, *Conduct Unbecoming. Lesbians and Gays in the US Military*, New York 1993.
- Spira, Alfred, e.a., *Les comportements sexuels en France*, Paris 1993.

- Troiden, Richard R., *Gay and Lesbian Identity. A Sociological Analysis*, New York 1988.
- Trumbach, Randolph, Gender and the Homosexual Role in Modern Western Culture: the 18th and 19th Centuries Compared. In: Dennis Altman a.o. (eds.), *Homosexuality, Which Homosexuality*, London/Amsterdam 1989, 149-169.
- Vorontsov, Dmitri, Een homo uit Rostov, *De Groene Amsterdammer* (24-4-91) 20-21.
- Weel, Hans van & Paul Snijders, Er was onderlinge warmte. Vriendenkringen in de eerste helft van de twintigste eeuw. In: Gert Hekma e.a. (red.), *Goed Verkeerd. Een geschiedenis van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen in Nederland*, Amsterdam 1989, 65-74.
- Wellings, Kaye e.a., *Sexual Behaviour in Britain. The National Survey of Sexual Attitudes and Lifestyles*, London 1994.
- Zessen, Gertjan van & Theo Sandfort (red.), *Seksualiteit in Nederland. Seksueel gedrag, risico en preventie van Aids*, Amsterdam/Lisse 1991.
-